

OŚRODEK BADAŃ POLITYCZNYCH

(kierownik: prof. dr hab. Mirosława Marody)

Sprawozdanie z działalności Ośrodka za 2004 r.

I. PRACE BADAWCZE

W 2004 roku finalizowane były prace nad realizowanymi w naszym Ośrodku dwoma projektami badawczymi. Pierwszy z nich zatytułowany: „**Przemiany więzi międzyludzkich w kształtującym się w Polsce łańdże społecznym**”, realizowany był przez Mirosławę Marody i Annę Gizę-Poleszczuk. W trakcie prac nad książką, która stanowić miała jego podsumowanie, dość radykalnej zmianie uległ kierunek prowadzonych przez autorki poszukiwań, w efekcie czego zrezygnowały one z omówienia zebranych już materiałów empirycznych (zostaną one wykorzystane w innej pracy) i skoncentrowały się na rozbudowaniu koncepcji teoretycznej. Książka, która powstała w wyniku ich prac, jest zogniskowana wokół problematyki uspołecznienia, przemian więzi społecznych i zmiany społecznej i stanowi propozycję reinterpretacji samych podstaw nauk społecznych. Została wydana pod koniec roku sprawozdawczego i nosi tytuł *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*.

Również drugi projekt, zatytułowany „**Mechanizmy aktywizacji społecznej w środowiskach lokalnych**”, a realizowany przez zespół w składzie Cezary Trutkowski (kierownik) i Sławomir Mandes, znajdował się w końcowej fazie opracowań. Przeciągnęła się ona ze względu na dużą ilość zgromadzonych materiałów empirycznych. W celu ich pełnego wykorzystania autorzy projektu dokooptowali dwie dodatkowe osoby (T. Płachecki, M. Rogaczewska) i obecnie zespół w rozszerzonym składzie finalizuje już prace nad tekstami do książki, która powinna ukazać się na początku 2005 roku.

W ramach **badan statutowych** kontynuowane były - już w większym zespole, w którego skład oprócz M. Marody wchodzi S. Mandes, T. Płachecki, M. Rogaczewska - prace nad projektem zatytułowanym „Wyłanianie się norm społecznych w warunkach zmiany systemowej”. Ich podstawowym celem było wytworzenie takiego schematu badawczego,

który pozwalałby na empiryczne analizowanie procesu tworzenia norm społecznych w warunkach polskiego społeczeństwa. Punktem wyjścia do jego budowania było założenie, iż proces ten przebiega w ramach wyznaczanych przez ogólniejsze zmiany cywilizacyjne, przekształcające współczesne społeczeństwa.

Podstawowymi czynnikami, które je napędzają, wydaje się być, z jednej strony, uwiad klasycznych instytucji politycznych, z drugiej zaś kryzys rodziny. Uwiad instytucji politycznych wiąże się z wyczerpaniem formuły nowoczesnego państwa narodowego, które było do tej pory najważniejszą wspólnotą, gwarantującą reprodukcję się więzi społecznej i tożsamości jednostek. Państwo przestaje być podstawową „jednostką przetrwania” [*survival unit*], by użyć kategorii Norberta Eliasa. Jako przyczynę tego stanu rzeczy wymienia się, między innymi, wzrastającą i trudną do kontrolowania mobilność ludzkiej populacji oraz rozwój technik komunikacyjnych, które znoszą sens istnienia granic oraz intensyfikują więzi transnarodowe. Należy przy tym pamiętać, że państwo to nie tylko terytorium, które traci na znaczeniu w globalnej „przestrzeni przepływów”, lecz także swoista idea regulatywna, określony projekt organizacji społecznej, który obecnie zaczyna być kwestionowany. Z kolei, druga najistotniejsza z punktu widzenia transmisji norm społecznych wspólnota – rodzina – ze względu na zastępowanie jej licznych funkcji przez instytucje państwowe, rynkowe i systemy eksperckie, już nie socjalizuje jednostek w stopniu pozwalającym na wykrystalizowanie się mocnych motywacji i hierarchii preferencji (które pozwalałyby jednostce świadomie wybierać spośród dostępnych opcji i konsekwentnie działać w kierunku osiągnięcia celów).

W takiej sytuacji wzrasta funkcjonalna i symboliczna waga szeroko rozumianych praktyk stowarzyszania się we współczesnym społeczeństwie. Wyrastające z nich instytucje są głównym forum wytwarzania i zapośredniczaniem znaczeń, stając się tym samym podstawowym medium pośredniczącym pomiędzy światem przeżywanym a wielkimi strukturami społecznymi (systemami). To poprzez uczestniczenie w nich, ludzie przyswajają sobie i przetwarzają otaczającą ich rzeczywistość. Warto przy tym podkreślić, że oferowane przez nie zasoby znaczeń nie są przez jednostki przyswajane w sposób bezpośredni i bezrefleksyjny, stanowią raczej ofertę, obciążoną już na wstępie piętnem wyrażającym je jednostek oraz poddawaną kolejnym przeróbkom w indywidualnym doświadczeniu.

Instytucje pośredniczące przybierają bardzo różną postać: od nieformalnych grup sąsiedzkich i ruchów społecznych, poprzez quasi-formalne grupy (np. terapeutyczne) aż po stowarzyszenia (organizacje pozarządowe). We wszystkich swych postaciach stanowią doskonałe laboratorium doświadczeń społecznych związanych z dokonującymi się w Polsce

przemianami więzi społecznej i towarzyszącymi im procesami wyłaniania się nowych norm życia społecznego. Nie zostały one jak dotąd poddane badaniom, które miałyby charakter dynamiczny i zostały odpowiednio uhistorycznione. Prowadzone analizy skupiały się raczej na statystycznej i opisowej charakterystyce instytucji pozarządowych, nie wykorzystując możliwości konceptualizacji instytucji pośredniczących jako subsystemu, stanowiącego element większej, historycznie wytworzonej, „ekologicznej” całości, jaką jest społeczeństwo polskie poddane transformacji prowadzącej ku opóźnionej - w porównaniu z krajami Zachodu - modernizacji, której towarzyszy konsolidowanie się ładu demokratycznego.

W następstwie przyjęcia takiego ogólniejszego kontekstu badawczego, przyjęliśmy założenie, iż normy społeczne wyłaniające się w obszarze „między państwem i rodziną” nie mogą być rezultatem prostej internalizacji jakkolwiek pojętego, uprzednio istniejącego zestawu postaw tworzących „etos obywatelski” czy etos „zgeneralizowanego zaufania”. Muszą być one, wypadkową 1/ sieci relacji, jakie dana instytucja pośrednicząca nawiązuje z otoczeniem społecznym – relacji wyrastających, przykładowo, z wymiany zasobów materialnych i symbolicznych i tworzących takie formy jak zależność, konkurencja, przymierze, czy wrogość), oraz 2/ ograniczeń stawianych przez dyskurs (dostępne kody kulturowe), jakim posługują się aktorzy konstruujący sieci relacji.

To właśnie założenie legło u podstaw projektu badawczego, który w połowie roku złożyliśmy do KBN. Uzyskał on pozytywne opinie recenzentów i w końcu 2004 roku został zaakceptowany do realizacji. Najogólniejszym jego celem jest zdobycie wiedzy o procesie kształtowania się ładu normatywnego we współczesnej Polsce i odkrycie nowych reguł konstruowania norm określających funkcjonowanie jednostek w sferze społecznej.

Powołany w zeszłym roku w ramach Ośrodka Badań Politycznych ISS program „Polska w Europie”, którego kierownikiem został dr C. Trutkowski, prowadził w pierwszej połowie okresu sprawozdawczego intensywną działalność, opracowując kilka wniosków grantowych i kontraktowych (m.in. skierowanych do Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości i do Banku Światowego). Niestety, nie udało nam się wygrać żadnego z przetargów, do których startowaliśmy, a w drugiej połowie 2004 roku prace programu uległy zawieszeniu, w związku z dłuższym wyjazdem jego kierownika. Jednakże w nadchodzącym roku kontynuowany będzie monitoring dostępnych przetargów powiązany z opracowywaniem ofert oraz prowadzone będą prace związane z budową potencjału instytucjonalnego Programu.

II. UDZIAŁ W KONFERENCJACH

M. Marody:

1. Konferencja „Społeczeństwo konsumpcyjne? Pytania o kształt społecznego świata”, zorganizowana przez IFiS PAN, IS UW, PTS, Warszawa 10 marca; ref.: „Sprzedam miejsce w raj”
2. Wystąpienie w debacie „Czy Unia Europejska zbawi Polskę?” zorganizowanej przez Fundację Batorego, Warszawa 5 kwietnia
3. Seminarium Europejskie „Unia Europejska: Obawy, nadzieje i oczekiwania w przedzień akcesji”, zorganizowane przez CASE i Fundację Bankową im. Leopolda Kronenberga, Warszawa, 7 kwietnia; udział w panelu.
4. Konferencja „EU-monitoring 1996-2003. Spojrzenie wstecz”, zorganizowana przez ISS UW, Warszawa, 10 maja; współorganizator i ref. „Społeczne aspekty transformacji”
5. XII Ogólnopolski Zjazd Socjologiczny „Polska w Europie: uwarunkowania i perspektywy”, Poznań, 15-18 września, ref. pt.: „Społeczeństwo poobywatelskie?” (na sesji plenarnej)
6. Seminarium EVS „The Enlargement of the EU and Its Consequences for European Values and Policy”, zorganizowana przez EVS I Instytut Socjologii UW, Warszawa 28-30 października; współorganizator i ref. “Religion as Value” (współautor S.Mandes)

III. PUBLIKACJE:

A. Książki:

1. M. Marody, A. Giza-Poleszczuk, *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zmiany społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

B. Artykuły:

1. M. Marody, Społeczeństwo poobywatelskie? *Fakt-Europa*, nr 30, 2004, s.10-13
2. Post-Civil Society? *Polish Sociological Review*, nr 4 (148), 2004, s. 451-463